

ESMÁ-i HÜSNÁ ŞERHİ

GAZZÂLÎ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0179
Klasik: 011

ESMÂ-İ HÜSNÂ ŞERHİ
GAZZÂLÎ

Özgün adı
EL-MAKSADÜ'L-ESNÂ Fİ ŞERHİ (ME'ÂNÎ)
ESMÂİLLÂHÎ'L-HÜSNÂ

Türkçesi
Prof. Dr. Ömer Aydın

Proje Editörü ve Son Okuma
M. Halit Çelikyön

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kapak Görseli
Emin Barın Koleksiyonu

Kitap Editörü
Furkan Demir

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-94-2

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Kasım 2022

ESMÂ-İ HÜSNÂ
ŞERHİ
GAZZÂLÎ

TÜRKÇESİ
ÖMER AYDIN

EBÛ HÂMÎD MUHAMMED

EL-GAZZÂLÎ

İslam düşünce tarihindeki dönüm noktalarından birini temsil eden fakih, kelamcı, mutasavvıf. 1056 yılında Tûs'ta doğdu. Meşhur sûfi Ahmet el-Gazzâlî'nin ağabeyidir. İlk öğrenimini kardeşi ile birlikte Tûs'ta aldı. Daha sonra Nişâbü'r'daki Nizâmiye Medresesi'nde meşhur Eş'arî kelamcısı İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin öğrencisi oldu. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ve sadrazamı Nizâmülmülk ile yakın ilişki kurdu. 1091 yılında Bağdat'taki Nizâmiye medresesine başmüderis olarak görevlendirildi. Aynı zamanda Bağdat'taki Abbâsî halifesi Muktedî-Biemrillâh ile de iyi ilişkiler geliştirdi. İslam dünyasının en etkili âlimlerinden sayıldığı dönemde (1095) yaptığı muhasebe sonucunda Bağdat'taki resmî görevinden aniden ayrılarak şehri terk etti. Önce Şam'a ardından Kudüs'e gitti. Hac görevini yerine getirdikten sonra memleketi Tûs'a döndü ve tasavvufî hayat tarzını benimsedi. Küçük bir medrese ve hankâh kurarak burada ders vermeye devam etti. 1106 yılında Nişâbü'r'daki Nizâmiye Medresesi'nde yeniden resmî olarak ders vermeye başladı. 1111'in Aralık ayında Tûs'ta vefat etti. Müslüman âlimler ve toplumlar üzerinde büyük etkileri olan onlarca eserinden bazıları şunlardır: *İhyâü Ulûmi'd-dîn, Kimyâ-yı Sa'âdet, el-Müstasfâ fi 'ilmi'l-usûl, Tehâfütü'l-felâsife, el-Münkız mine'd-dalâl, Mizânü'l-amel, Mi'yârü'l-'ilm, Mişkâtü'l-envâr, Cevâhirü'l-Kur'ân, el-İktisâd fi'l-i'tikâd.*

ÖMER AYDIN

1968 yılında Samsun'da doğdu. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yaptıktan sonra *Sadruş-Şeria es-Sâni'ye Göre İnsan Hürriyeti ve Fiilleri* başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Hâlen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalışmalarını sürdüren Ömer Aydın'ın yayınlanmış birçok kitap, makale ve çevirisi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Mukaddime	11
Giriş	13

BİRİNCİ BÖLÜM ÖN BİLGİLER VE GİRİŞLER

BİRİNCİ FASIL

İsim, Müsemmâ ve Tesmiye'nin Manası	17
-------------------------------------	----

İKİNCİ FASIL

Manası Birbirine Yakın İsimlerin Açıklanması	39
--	----

ÜÇÜNCÜ FASIL

Farklı Manalara Sahip ve Bu Manalarla İlişkili Olarak Eş Sesli Olan Bir İsim	43
--	----

DÖRDÜNCÜ FASIL

Allah Teala'nın Ahlakıyla Ahlaklanma Hususunda Kulun Kemali ve Saadetinin ve O'nun Hakkında Tasavvur Olunduğu Kadarıyla Sıfatlarının ve İsimlerinin Manalarıyla Bezenmenin Açıklanması	47
--	----

İKİNCİ BÖLÜM
MAKSATLAR VE AMAÇLAR

BİRİNCİ FASIL

Allah'ın Doksan Dokuz İsminin Manalarının Açıklanması	69
Allah	71
Melik	80
Kuddûs	82
Selâm	85
Mü'min	86
Müheymin	89
Azîz	90
Cebbâr	92
Mütekebbir	93
Hâlık – Bâri' – Musavvir	94
Gaffâr	100
Kahhâr	102
Vehhâb	103
Rezzâk	107
Fettâh	109
Alîm	110
Kâbız, Bâsıt	112
Hâfid, Râfi'	114
Mu'iz, Muzill	115
Semî'	116
Basîr	118
Hakem	120
Adl	128
Latîf	133
Habîr	136
Halîm	137

Azîm	138
Gafûr	140
Şekûr	141
Aliy	143
Kebîr	147
Hafîz	149
Mukît	153
Hasîb	154
Celîl	157
Kerîm	159
Rakîb	160
Mucîb	161
Vâsî'	163
Hakîm	164
Vedûd	167
Mecîd	169
Bâ'is	170
Şehîd	174
Hak	175
Vekîl	178
Kavî, Metîn	179
Velî	180
Hamîd	181
Muhsî	182
Mübdi', Mu'îd	183
Muhyî, Mumît	184
Hayy	185
Kayyûm	186
Vâcid	187
Mâcid	188
Vâhid	189

Samed	190
Kâdir, Muktedir	191
Mukaddim, Muahhir	192
Evvel, Âhir	194
Zâhir, Bâtın	195
Berr	199
Tevvâb	200
Müntakim	201
Afûv	202
Raûf	203
Mâlikü'l-mülk	204
Zü'l-Celâl Ve'l-İkrâm	205
Vâlî	206
Müte'âlî	207
Muksit	208
Câmi'	210
Ganî, Muğnî	212
Mâni'	213
Dârr, Nâfi'	214
Nûr	216
Bedî'	218
Bâkî	219
Vâris	221
Reşîd	222
Sabûr	223
Bu Faslın Sonu ve Bir Özür Beyanı	225

İKİNCİ FASIL

Ehl-i Sünnet Mezhebine Göre Çok Sayıda İsmi Bir Zâta ve Yedi Sıfata Raci Olmasının Açıklanması 235

ÜÇÜNCÜ FASIL

Mu'tezile Mezhebi ve Filozoflara Göre Bunların Hepsinin Bir Zâta Raci Olmasının Keyfiyetinin Açıklanması 239

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EKLER VE TEKMİLELER

BİRİNCİ FASIL

Allah Teala'nın İsimlerinin Tevkîf Açısından Doksan Dokuzla Sınırlı Olmadığının Açıklanması 245

İKİNCİ FASIL

İsimleri Saymanın ve Doksan Dokuzla Sınırlamanın Faydasının Açıklanması 249

ÜÇÜNCÜ FASIL

Allah Teala Hakkında Kullanılan İsimler ve Sıfatlar Tevkîfî Midir Yoksa Akıl Yoluyla İsim Vermek Câiz Midir? 257

Dizin 263

MUKADDİME*

Hamd, kibriyâsı ve azametiyle biricik, yüceliği ve samediyetiyle tek olan Allah'a mahsustur. O ki akılların kanatlarını izzetinin kutsallığının altında kalacak şekilde kısaltmış, kendisini bilmemenin yolunu O'nu bilme konusunda acziyeti idrakten ibaret kılmış ve fesahatçilerin dillerini –kendisini övdüğü, isim ve sıfatı olarak saydığı şeyler hariç– O'nun zâtının güzelliğini övmekte eksik bırakmıştır. Salât, yarattıklarının en hayırlısı Muhammed'in, onun âlinin, ashabının ve neslinin üzerine olsun!

Bir kardeşim, Allah Teala hakkında dinde cevabı verilmesi gereken bir konuyu, Allah'ın güzel isimlerinin açıklamasını bana sordu ve soruları peşpeşe gelmeye başladı. Ben ise tereddüt içinde bir adım ileri bir adım geri atıyordum; gerekeni yapıp kardeşlik hakkını mı ödemeliydim yoksa beşer kuvvetinin bu ciddi amacı idrakte eksik kalacağı düşüncesiyle, tehlikenin ortasına dalmaktan vazgeçip sakınma yolunu tutarak onun bu ricasından affımı mı istemeliydim?

Nasıl böyle olmasın! Zira basiret sahibinin bu gibi derin bir konuya dalmasını engelleyen iki husus vardır:

* Çeviri sırasında kitabın “*el-Maksadül-esnâ*, (Dârü'l-Minhac), Cidde, 2018” ve “*el-Maksadül-esnâ*, (Dâru İbn Hazm), Beyrut, 2003” baskıları esas alınmış, kitap yayıma hazırlanırken ayrıca “*The Ninety-Nine Beautiful Names of God*, (çev. David B. Burrell ve Nazih Daher”, “The Islamic Texts Society, 2007” İngilizce çevirisinden de faydalanılmıştır. –çn.

Birincisi: Gerçekte bu, arzu edilmesi değerli, ulaşılması zor ve anlaşılması güç bir konudur. Çünkü o, akıllı kimseleri hayrete düşüren yüksek bir zirvenin tepesinde ve en uzak hedeftedir. Akıllı kimselerin basiretleri, onun en yüksek noktası bir yana, eteklerinden bile aşağıya yuvarlanır. Öyleyse beşerî kuvvet, rubûbiyet sıfatlarını araştırma ve inceleme yoluna nasıl girsin? Yarasaların gözleri güneşin ışığına bakmaya nasıl güç yetirsin?

İkincisi: Bu hususta hakikatin özünü açıkça ortaya koymak, daha önce yaşamış toplulukların [inançlarına] muhalif olabilir. Halkın âdetlerden ve mezhebî alışkanlıklardan kopması çok zordur. Cenab-ı Hak, her gelip geçen için meşruiyet kaynağı olmaktan veya herkese göre ayrı ayrı algılanmaktan yücedir.

Arzulanan şey ne kadar büyük olursa ona ulaşma konusunda yardımcı o kadar az olur. Halka karışan kimsenin kendisini koruması gerekir, hakkı gören kimsenin ise görmezden gelmesi zordur. Allah'ı bilmeyen kimse için susmak vaciptir, Allah'ı bilen kimsenin sessiz kalması ise tedbîrdir. Bundan dolayı "Allah'ı bilen kimsenin dili yorgun olur." denilmiştir.

Fakat eksikliği kabul etmekle beraber, zorunlu ihtiyacı karşılamak bu mazeretleri geçersiz kılmıştır.

Allah Teala'dan ihsanı, lütfu ve cömertliğinin genişliğiyle doğruya ulaşmayı kolaylaştırmasını ve sevabı bollaştırmasını istiyorum. Şüphesiz O, cömert bir ikram edicidir, kullarına şefkatlidir.

GİRİŞ

Kitaptaki konuları üç bölüme ayırmayı uygun gördük:

Birinci bölüm: Ön bilgiler ve girişler.

İkinci bölüm: Maksatlar ve amaçlar.

Üçüncü bölüm: Ekler ve tekmileler.

Birinci bölümün fasılları, maksatlara giriş ve hazırlık olarak ele alınacaktır. Üçüncü bölümün fasılları ise maksatları tamamlayıcı ve tekmile olarak eklenmiştir. Kitaptaki asıl amaç, ikinci bölümün ihtiva ettiği şeylerdir.

Birinci bölüm şunları içermektedir:

İsim, müsemmâ ve tesmiye hususundaki görüşün hakikatinin açıklanması.

Fırkaların çoğunun bu konuda düştükleri hataların ortaya konulması.

Allah Teala'nın –*Azîm*, *Celîl* ve *Kebîr* gibi– manası birbirine yakın isimlerinin eş anlamlı isimler olarak bir manaya yüklenmesinin veya farklı manalara sahip olmaları gerektiğinin mümkün olup olmadığının açıklanması.

İki manaya sahip bir ismin iki manaya nispetle müşterek olup olmadığının, umûmun müsemmâlarına yüklendiği şekilde mi o iki manaya yükleneceğinin veya ikisinden birine mi yüklenmesi gerektiğinin açıklanması.

Allah Teala'nın isimlerinin her birinden kulun pay sahibi olduğunun açıklanması.

İkinci bölüm şunları içermektedir:

Allah Teala'nın doksan dokuz isminin manalarının açıklanması.

Bu isimlerin tamamının, Ehl-i Sünnet'e göre bir zât ve yedi sifata nasıl irca edildiğinin açıklanması.

Bu isimlerin, Mu'tezile mezhebi ve filozoflar tarafından kendisinde çokluk bulunmayan bir zâta nasıl irca edildiğinin açıklanması.

Üçüncü bölüm şunları içermektedir:

Allah Teala'nın isimlerini tevkîfi* olarak doksan dokuzdan fazla olduğunun açıklanması.

Bu hususta bir izin ve tevkîf olmasa da bir yasak olmadığı sürece Allah Teala'nın manası noksanlık çağrıştırmayan her şeyle ve övücü sıfatlarla vasıflanması hakkındaki ruhsatın açıklanması.

İsimlerin yüzden bir eksik olarak sayılmasının ve belirlenmesinin faydasının açıklanması.

Manası eksiklik bildiren şeyler Allah Teala hakkında asla söylenemez. Ancak hakkında bir izin varsa bu izne dayanarak söylenir ve Allah Teala hakkında zorunlu olan şeye tevîl edilir.

Allah Teala hakkında kullanılması yasak olan bir lafız, eğer bir karine ile birlikte bulunursa kullanılması caizdir.

Allah Teala'ya –emrettiği şekilde– güzel isimleriyle dua edilir. İsimlerini bırakıp O'na sıfatlarıyla dua ettiğimiz zaman bile ancak övgü ve celâl sıfatlarıyla dua edilir; zikrettiğimiz üzere, kendilerinde övgü ve yüceltme bulunmadıkça kendisiyle Allah'ın vasıflanması ve O'ndan haber verilmesi caiz olan hiçbir vasıf ve fiille dua edilmez. Daha sonra –inşallah– yerinde bu konuyu açıklayacağız.

* Tevkîfi, sadece naslarla (ayet ve hadislerle) belirlenmiş olan. –çn.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÖN BİLGİLER VE GİRİŞLER

﴿ *Bu bölümde dört fasıl vardır.* ﴾

BİRİNCİ FASIL

İSİM, MÜSEMMÂ VE TESMİYE'NİN MANASI

İsim ve müsemmâ (isimlenen) konusuna dalanlar çok oldu. Farklı farklı yolları benimsediler ve fırkaların çoğu haktan uzaklaştı.

Birisi şöyle diyor: İsim, müsemmâdır; fakat o tesmiyeden (isimlendirmeden) başkadır.

Başka biri şöyle diyor: İsim, müsemmâdan başkadır; fakat o tesmiyedir.

Cedel ve kalam sanatında uzmanlığıyla bilinen üçüncü biri ise şunu iddia ediyor: İsim, bazen müsemmâ olur, bizim Allah Teala hakkında söylediğimiz “O, zâttır ve mevcuttur.” ifadesinde olduğu gibi; bazen müsemmâdan başka olur, bizim, “O, hâlıktır (yaratıcıdır) ve râzıktır (rızkı vericidir).” sözümüzde olduğu gibi. Çünkü bu ikisi, yaratmaya ve rızka delalet ederler. Dolayısıyla o ikisi (hâlık ve râzık) O’ndan başkadırlar. Bazen ise “O, müsemmâdır.” ve “O, ondan başkadır.” denilemeyecek şekilde olur. “Âlim ve Kâdir” sözümüz gibi. Bu iki isim, ilim ve kudrete delalet eder. Allah Teala’nın sıfatlarının “Allah oldukları” ve “O’ndan başka oldukları” söylenemez.

Bu konudaki ihtilaf şu iki hususa dayanmaktadır:

Birincisi: İsim, tesmiye midir, değil midir?

İkincisi: İsim, müsemmâ mıdır, değil midir?

Doğrusu isim ne tesmiye ne de müsemmâdır, çünkü bu üçü eş anlamlı olmayıp birbirinden farklı isimlerdir. Bu üç lafızdan her birinin manasını tek başına açıklamadıkça, “O, O’dur” ve “O,

O'ndan başkadır” sözlerimizin manalarını beyan etmedikçe bu konuda gerçeğin ortaya konulmasına imkân yoktur.

İşte bu, hakikatleri keşfetme yöntemidir. Kim bu yöntemden saparsa asla başarılı olamaz. Kuşkusuz her tasdikî bilgi –yani hakkında doğru veya yanlış hükmü verilebilen şeyi kastediyorum– şüphesiz bir *mevsûf* (*vasıflanan*), bir *sıfat* ve bu sıfatı mevsûfa bağlayan bir *nispet* içeren bir önermedir. Bu nedenle tanımını ve hakikatini tasavvur yoluyla önce tek başına *mevsûfu* öğrenmemiz, sonra tanımını ve hakikatini tasavvur yoluyla tek başına *sıfatı* öğrenmemiz, sonra da bu *sıfatın mevsûfa nispetini*, onun mevsûfta mevcut olup olmadığını düşünmemiz gerekir.

Örneğin, meleğin kadîm mi hâdis mi olduğunu öğrenmek isteyen kimsenin, öncelikle “melek” lafzının manasını, sonra “kadîm” ve “hâdis” lafızlarının manalarını öğrenmesi, sonra da bu iki vasıftan birinin “melek” için olumluluğunu (ispat) veya olumsuzluğunu (nefy) düşünmesi gerekir.

Aynı şekilde “isim”, “müsemmâ” ve “tesmiye”nin manalarını öğrenmek, “O, O'dur” ifadesinin ve “gayriyet”in (başka oluşun) manasını öğrenmek gerekir ki bundan sonra “O”nun “O” mu yoksa başkası mı olduğunu öğrenmek tasavvur edilebilsin.

İsmin tanımını ve hakikatinin açıklanması hususunda şöyle diyoruz:

Eşyanın a'yânda (dış dünyada) bir varlığı, zihinde bir varlığı ve dilde bir varlığı vardır.

A'yânda varlık, asli-hakiki varlıktır.

Zihinde varlık, ilmî-sûrî (formel) varlıktır.

Dilde varlık, delile dayalı lafzî varlıktır.

Örneğin, “sema”nın (göğün) kendinde ve dış dünyada bir varlığı vardır. Sonra onun bizim zihinlerimizde ve nefislerimizde bir varlığı vardır. Çünkü semanın sureti (form) önce

bizim gözlerimizde, sonra da hayalimizde iz bırakır (intiba‘). Hatta sema yok olsa ve biz kalsak semanın sureti hayalimizde mevcut olurdu. İşte bu suret, “ilim” diye ifade edilir ve o, malumun (bilinenin) misalidir. Çünkü o, malumu andıran ve ona denk bir şeydir. Bu suret, tıpkı aynaya yansımış (muntaba‘) bir suret gibidir. Çünkü o, aynanın dışında ve karşısında bulunan suretin benzeridir.

Sonuç olarak *ilim*, malumun (bilinenin) zihindeki misalidir.

Dilde varlığa gelince, örneğimiz (semâ) dört parçaya bölünmüş seslerden oluşmuş bir lafızdır. Birinci parça “sîn”, ikinci parça “mîm”, üçüncü parça “elif” ve dördüncü parça “hemze” diye ifade edilir ki bu lafız da *semâ* [سماء] sözüdür.

Söz, zihinde bulunan şeye delalet eder. Zihinde bulunan şey, varlıkta bulunan ve ona mutabık olan şeyin suretidir. Eğer bir varlık dış dünyada olmasaydı zihinlerde herhangi bir suret izi olmazdı. Zihinlerde herhangi bir suret izi olmasaydı insan bu sureti algılayamazdı. İnsan o sureti algılamasaydı onu diliyle ifade edemezdi.

Buna göre lafız, ilim ve malum birbirinden farklı üç şeydir. Fakat onlar birbirine mutabık ve benzerdirler. Bazen akılsız kimse bunları karıştırır ve birbirinden ayırt edemez.

Bu varlıklar, her birinin diğerine ilişmeyen özel nitelikleri bulunmasına rağmen nasıl olur da birbirinden ayırt edilmezler? Örneğin “insan”ı ele alalım:

Dış dünyada var olması bakımından ona “uyuyan, uyanık, diri, ölü, yürüyen, oturan” vb. denilir.

Zihinde var olması bakımından, onun hakkında “mübte-dâ, haber, âmm, hâss, küllî, cüz‘î, hüküm” vb. kullanılır.

Dilde var olması bakımından, ona “Arapça, Acemce, Türkçe, harfleri çok, harfleri az; isim, fiil, harf” vb. denilir. Bu varlığın, çağlar geçtikçe değişmesi ve onun hakkında ülke halklarının âde-

tinin farklılaşması mümkündür. Ancak dış dünyada ve zihinde varlık, çağlara ve milletlere göre asla değişmez.

Bunu anladıysan şimdi dış dünyada ve zihinde varlığı bırak ve *lafzî varlığa* bak! Çünkü amacımız onunla ilgilidir. Bu yüzden biz şöyle diyoruz:

Lafızlar, şeylerin (eşya) kendilerine delalet etmesi için insan tarafından seçilmiş, vazedilmiş harflerden (hurûf-i mukatta'a) ibarettir. Bunlar da “ilk olarak vazedilenler” ve “ikinci olarak vazedilenler” şeklinde ikiye ayrılır.

İlk olarak vazedilenler, “semâ, ağaç, insan” vb. sözlerin gibidir.

İkinci olarak vazedilenler, “isim, fiil, harf, emir, nehiy, muzâri (şimdiki zaman)” sözlerin gibidir.

“Bu, ikinci olarak vazedilmiştir.” dememizin sebebi, şeylere delalet etmek üzere vazedilen lafızların şu şekilde bölümlenmesidir:

Başkasında bir manaya delalet edenler ki bunlara “harf” denilir.

Kendisinde bir manaya delalet edenler.

Kendisinde bir manaya delalet edenler şu kısımlara ayrılır:

Bu mananın bulunma *zamanına* delalet edenler. Bunlara “fiil” ismi verilir. “Dövdü, dövüyor” sözlerin gibi.

Zamandan bağımsız bir manaya delalet edenler. Bunlara “isim” denilir. “Sema ve yeryüzü” sözlerin gibi.

İlk olarak lafızlar dış dünyaya delalet etmeleri için vazedilmiştir. Bundan sonra lafızların kısımlarına delalet etmek üzere “isim, harf ve fiil” vazedilmiştir. Lafızlar vazedildikten sonra dış dünyada var oldular ve suretleri zihinlerde resmedildi. Böylece dilin hareketlerinin kendilerine delalet etmesine hak kazandılar.

Üçüncü ve dördüncü vaz' ile vazedilmiş bazı lafızlar tasavvur edilebilir. Hatta bir isim kısımlara ayrıldıği ve her kısım bir